

УДК: 373.31

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/41-1-33>

Ірина ГРИЦЕНКО,

orcid.org/0000-0003-2653-6113

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти

Херсонського державного університету

(Херсон, Україна) grytsenko62@gmail.com

Вероніка ДЕНИСЕНКО,

orcid.org/0000-0002-5461-6914

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти

Херсонського державного університету

(Херсон, Україна) veronikaden@ukr.net

СУЧАСНИЙ УРОК У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ В КОНТЕКСТІ АКСІОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ

Цілісний педагогічний процес розвитку молодших школярів пов'язує системно-розвиваючий, естетичний та аксіологічний компоненти. Фундаментальним є аксіологічний або ціннісно-змістовий компонент, зміст якого полягає у спрямованості навчального процесу на формування в учнів системи ціннісних орієнтацій, що відповідають гуманістичній парадигмі освіти та адекватні потребам сьогодення. Метою статті є аналіз теоретичних аспектів сучасного уроку в початковій школі у контексті аксіологічного підходу. З'ясовано, що реалізація аксіологічного підходу передбачає виховання у молодших школярів позитивного ставлення до нових ідей і можливостей; толерантності до існування протилежних думок і уявлень; прагнення до самоосвіти впродовж життя; до оптимістичного сприйняття об'єктивної реальності. Акцентовано увагу, що для гармонійного розвитку учня необхідно, щоб партнерські взаємовідносини між усіма учасниками освітнього процесу були направлені на відкрите та щире спілкування, яке утверджує морально-етичні, соціально-правові та особистісно-орієнтовані цінності. Зазначено, що на практиці існує аксіологічне «ядро» кожної навчальної дисципліни, в якому загальнолюдські цінності пов'язані із предметним аспектом із урахуванням його місця в навчальному процесі. Обґрунтовано, що сучасний урок характеризується підвищеною мовною активністю учнів, а не вчителів. Виділено низку продуктивних завдань, які стимулюють пізнавальну діяльність учнів і фактично підтверджують їх в якості суб'єктів власної діяльності: формулювання питань за темою уроку; складання завдань на обрану тему; вибір завдань із низки запропонованих для практики розвитку навичок чи вмінь. З'ясовано, що початковий процес у початковій школі здійснюється завдяки спільній діяльності дітей і вчителів, що дає дитині досвід моральної поведінки в групі і самостійної інтелектуальної діяльності, безцінний досвід самовизначення, вибору і самореалізації. У цьому контексті сучасний урок розглядається як пошук нового змісту та способів його розуміння, самопізнання цього нового, його розуміння і практичне застосування.

Ключові слова: початкова школа, сучасний урок, освітній процес, аксіологічний підхід.

Iryna GRYTSENKO,

orcid.org/0000-0003-2653-6113

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Pedagogy and Psychology of Preschool and Primary Education

Kherson State University

(Kherson, Ukraine) grytsenko62@gmail.com

Veronika DENYSENKO,

orcid.org/0000-0002-5461-6914

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Pedagogy and Psychology of Preschool and Primary Education

Kherson State University

(Kherson, Ukraine) veronikaden@ukr.net

MODERN LESSON IN PRIMARY SCHOOL IN THE CONTEXT OF THE AXIOLOGICAL APPROACH

The integral pedagogical process of development of junior schoolchildren connects system-developing, aesthetic and axiological components. Fundamental is the axiological or value-content component, the content of which is the focus of the educational process on the formation of students' value orientations that meet the humanistic paradigm of education and adequate to the needs of today. The aim of the article is to analyze the theoretical aspects of the modern lesson in primary school in the context of the axiological approach. It was found that the implementation of the axiological approach involves the education of younger students a positive attitude to new ideas and opportunities; tolerance for the existence of opposing opinions and ideas; desire for lifelong self-education; to an optimistic perception of objective reality. Emphasis is placed on the fact that for the harmonious development of the student it is necessary that the partnership between all participants in the educational process be aimed at open and sincere communication, which affirms the moral and ethical, social and legal and personality-oriented values. It is noted that in practice there is an axiological «core» of each discipline, in which universal values are related to the subject aspect, taking into account its place in the educational process. It is substantiated that the modern lesson is characterized by increased language activity of students, not teachers. There are a number of productive tasks that stimulate the cognitive activity of students and actually confirm them as subjects of their own activities: formulation of questions on the topic of the lesson; drawing up tasks on the chosen topic; selection of tasks from a number of skills or abilities proposed for practice. It was found that the initial process in primary school is carried out through the joint activities of children and teachers, which gives the child the experience of moral behavior in a group and independent intellectual activity, invaluable experience of self-determination, choice and self-realization. In this context, the modern lesson is seen as a search for new content and ways to understand it, self-knowledge of this new, its understanding and practical application.

Key words: primary school, modern lesson, educational process axiological approach.

Постановка проблеми. Протягом останніх двох десятиліть у вітчизняній освіті і, зокрема, у початковій освіті, відбувається перехід від знаннєвої до розвиваючої парадигми, що передбачає зміну всієї освітньої системи як на регулятивному, так і на змістовному рівнях. У початковій школі більшість предметів викладає один вчитель, який одночасно є і класним керівником, і забезпечує близько 70-80 % загальної погодинної навчальної діяльності. Саме тому основне навантаження на ціннісну освіту дітей несе вчитель початкових класів.

Сучасна школа потребує вчителів із нестандартним мисленням, здатних експериментувати, досліджувати, здійснювати творчий розвиток здобувачів початкової освіти (Нестеренко, 2020 : 60).

Перед учителями початкових класів постають нові завдання, які потребують умінь аналізувати великий обсяг фактичного матеріалу, узагальнювати тенденції, прогнозувати розвиток цілісного педагогічного процесу навчального закладу, приймати рішення, організовувати їх виконання, оцінювати отримані результати.

Сучасний педагогічний процес у початковій школі є не лише багатокомпонентним, а й таким, що забезпечує всебічний розвиток молодших школярів. Використання аксіологічного підходу до педагогічного процесу є основою для розвитку методології сучасної педагогіки та передумовою гуманістичної ідеології виховання. На основі ціннісно-орієнтованого змісту гуманістично спрямованої освіти формуються її цілі, які трансформуються у конкретні педагогічні

завдання. Відповідно до аксіологічного підходу найскладнішим питанням залишається трансформація уроку як основної організаційної форми навчання. Згідно з новою освітньою парадигмою вчителю початкової школи необхідно не лише змінити структуру уроку, а й забезпечити партнерські взаємовідносини з учнями, що надасть процесу учіння суб'єктивності, дозволить учням оволодіти способами самостійної навчальної діяльності, сформує практичний досвід взаємодії у суспільстві.

Аналіз досліджень. У науковій літературі з педагогіки широко вивчаються різні підходи до організації освітнього процесу у початковій школі. Зокрема, Митник О.Я. розглядає загальні теоретико-методологічні засади побудови навчання у ЗНЗ, Савченко О.Я. досліджує початкову освіту в контексті ідей Нової української школи, Василюва Д.В. вивчає методологічні засади реалізації аксіологічного підходу, Михайлова Л.М. – естетично ціннісний розвиток особистості учня в навчально-виховному просторі школи, К.М. Гнезділова – проблему варіативності уроку. Проте незважаючи на численні дослідження, проблема модернізації сучасного уроку у початковій школі в контексті аксіологічного підходу залишається актуальною і потребує подальших наукових досліджень.

Метою статті є аналіз теоретичних аспектів сучасного уроку в початковій школі у контексті аксіологічного підходу.

Виклад основного матеріалу. Сучасні освітні тенденції у контексті вимог концепції «Нова

українська школа» (НУШ) зумовлюють модернізацію процесу організації освітньої діяльності у закладах загальної середньої освіти І ступеня (ЗЗСО І ст.). У світлі даної концепції початкова освіта набуває дитиноцентрованої, особистісно-орієнтованої спрямованості. Відповідно, метою початкової освіти є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь у відповідності з віковими та індивідуальними психофізіологічними особливостями і потребами, а також формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості (Савченко, 2018 : 3).

Ідея Нової української школи серед засадничих стовпів освіти майбутнього, а, отже, й України майбутнього, передбачає виховання учнів, що ґрунтується на цінностях (Ціннісні орієнтири, 2019).

Організація педагогічного процесу розвитку молодших школярів в умовах сучасних глобалізаційних освітніх процесів стає провідним орієнтиром сучасної освіти. Враховуючи індивідуальні вікові особливості дітей молодшого шкільного віку, цей процес є досить складним та передбачає всебічний, а не лише виключно комунікативний, моральний, естетичний та інші види розвитку. Цілісний педагогічний процес розвитку молодших школярів пов'язує системно-розвиваючий, естетичний та аксіологічний компоненти. Фундаментальним є аксіологічний або ціннісно-змістовий компоненти.

Зміст аксіологічного підходу полягає у спрямованості навчального процесу на формування в учнів системи ціннісних орієнтацій, що відповідають гуманістичній парадигмі освіти та адекватні потребам сьогодення (Васильєва, 2016: 43).

Реалізація даного підходу передбачає виховання у молодших школярів позитивного ставлення до нових ідей і можливостей; толерантності до існування протилежних думок і уявлень; прагнення до самоосвіти впродовж життя; до оптимістичного сприйняття об'єктивної реальності (Митник, 2012).

Для гармонійного розвитку учня необхідно, щоб партнерські взаємовідносини між усіма учасниками освітнього процесу були направлені на відкрите та щире спілкування, яке утворює морально-етичні (гідність, рівність, справедливість, толерантність, культурне різноманіття, турбота, чесність, довіра), соціально-правові (верховенство права, нетерпимість до корупції та фаворитизму, патріотизм, екологічно-етична цінність, соціальна відповідальність) та особистісно-орієнтовані цінності (самореалізація, лідерство, свобода) (Ціннісні орієнтири, 2019).

Ціннісний вакуум, який збільшує розрив між поколіннями, зростаючий ціннісний релятивізм вимагають вжиття заходів для вирішення проблеми переходу до нової парадигми розвитку, збагачення цінності шкільного педагогічного процесу. Це, в свою чергу, передбачає ціннісну політику школи, спрямовану на виховання, навчання та забезпечення всебічного розвитку учнів початкових класів. У зв'язку з цим педагогічний процес розвитку дітей молодшого шкільного віку повинен базуватися на аксіологічному підході.

Аксіосфера загальноосвітнього навчального закладу інтегрує ціннісні системи усіх суб'єктів навчально-виховного процесу (вчителів, учнів, батьків), які кожен на своєму рівні формують своєрідні ціннісні кола, які в освітньому просторі школи перетинаються і формують ціннісний простір (Михайлова, 2018 : 15).

На практиці існує аксіологічне «ядро» кожної навчальної дисципліни, особливо це стосується гуманітарних дисциплін, в якому загальнолюдські цінності пов'язані із предметним аспектом із урахуванням його місця в навчальному процесі.

Першочергового значення у сучасній системі початкової освіти набуває суб'єктивність процесу учіння, оволодіння учнями способами самостійної навчальної діяльності, формування практичного досвіду взаємодії у суспільстві. Впровадження педагогіки партнерства забезпечує більш широкі та досконалі можливості використання системно-діяльнісного підходу в освітньому процесі. Саме завдяки даному підходу відбувається взаємодія між учителем, учнями та батьками на умовах співробітництва. Основними принципами партнерських взаємовідносин виступають гуманізм та творчий підхід до формування особистості молодшого школяра.

Метою педагогіки партнерства є створення принципово нового гуманістичного суспільства, члени якого матимуть власні погляди, будуть незалежним, висловлюватимуть власну точку зору. Головне завдання педагогіки партнерства – подолання інертності мислення, перехід на якісно новий рівень побудови взаємовідносин між учасниками освітнього процесу. Це завдання реалізується у спільній діяльності учителя й учнів, учителя й батьків, що передбачає взаєморозуміння, єдність інтересів і прагнень з метою особистісного розвитку школярів.

Отже, нові вимоги до системи початкової освіти, закріплені у концепції «Нова українська школа», передбачають переосмислення вчителем початкових класів свого педагогічного досвіду. Найскладнішим у цьому процесі є перебудова

власного досвіду з точки зору проектування та проведення уроку як основної організаційної форми навчання. Згідно з новою освітньою парадигмою вчитель початкової школи повинен відходити від звичного, розміреного уроку із суворим порядком, від перевірених правил з акцентуванням на дисципліні і успішності учнів.

Аналіз нових тенденцій оптимізації навчального процесу в початковій школі дозволяє говорити, в першу чергу, про зміну загальної парадигми початкової освіти, яка орієнтована на досягнення мети навчання, що включає: перехід до стратегії цілеспрямованого формування навчальної діяльності школяра; реалізацію «екологічної парадигми», яка передбачає включення змісту освіти у контекст вирішення життєвих проблем; розуміння навчального процесу як змістовного. Початкова школа стає не стільки джерелом інформації, скільки місцем, де школярі вчать вчитися, де вчитель не інформатор чи диригент знань, а людина, яка створює умови для навчання творчій діяльності, спрямованій на самонабуття та здобуття нових знань. Системно-діяльнісний підхід, як основа нової парадигми навчання, передбачає, що знання не даються учням, а набуваються ними самостійно у процесі пошукової діяльності.

Вищезазначені тенденції сучасного освітнього процесу актуалізують деякі форми поведінки та методи роботи вчителя, які були бажаними, але не обов'язковими. Наприклад, суб'єктивізація навчального процесу передбачає, що учень, як рівноправний учасник навчального процесу, виконує частину функцій вчителя, а саме:

- визначення та формулювання теми та цілей уроку;
- визначення меж своїх знань та виявлення, яких знань недостатньо для вирішення проблеми;
- самостійний пошук відсутньої інформації;
- визначення та формулювання цілей навчального матеріалу, планування виконання завдань;
- участь в оцінці своїх знань та досягнень однолітків;
- пояснення власних помилок та вибір завдань для їх усунення;
- обґрунтування своїх дій у процесі виконання завдань та спостереження за діями однокласників (Пехота, 2001).

Природно, що вчитель повинен створити для цього умови і в процесі діалогу та реалізації певних завдань підвести учнів до роботи над такими важливими елементами уроку як постановка цілей, контроль та оцінка, пояснення, передача інформації тощо.

Для молодшого школяра вчитель – зразок для наслідування, а організація уроку, відносини на уроці – модель життя в суспільстві. Ця банальна істина є найважливішим засобом досягнення високих результатів у розвитку особистості. У зв'язку з цим, доречно повторити, що урок є частиною життя дитини та вчителя, і проживання цього життя має бути демонстрацією високого рівня загальнолюдської культури, формування ціннісних орієнтацій. Правильно організоване ділове спілкування серед однолітків дозволяє закріпити: володіння моральними нормами і вміння їх дотримуватися (взаємодопомога, правдивість, відповідальність); здатність пов'язувати свої дії з етичними почуттями (провина, совість, сором); бажання і здатність бачити моральний аспект своїх вчинків; розуміння учнем змісту і значення тих чи інших знань.

Сучасний вчитель на уроці є організатором, а не інформатором та керівником. Тому йому необхідно шукати шляхи включення кожної дитини в роботу, надавати адресну допомогу у подоланні труднощів, ініціювати та демонструвати дитині приклади дій (предмет, оцінка, контроль), передбачати дії учнів. Останнє особливо актуально в умовах, коли необхідно побудувати діалог. Це вимагає від вчителя формулювання мети роботи, планування дій, залучення дітей, коли це потрібно, до оціночної діяльності і лише керування їх діяльністю без виконання низки раніше унікальних для вчителя функцій (Гнезділова, 2007).

Саме тому сучасний урок характеризується підвищеною мовною активністю учнів, а не вчителів. Вчитель не повинен бути надто активним та багатослівним. Набагато важливіше чітко задавати питання і вимагати повних, вичерпних відповідей, якомога частіше залучати дітей до ролі помічника вчителя, тренера, не повторювати відповідь учня, а залучати дітей до оцінки відповіді однокласника.

Розвиваючи планово-регулятивні функції мови, необхідно вислуховувати всі точки зору на вирішення навчальної задачі, будувати діалог для пошуку правильного рішення, стимулювати обґрунтування своєї точки зору на основі теоретичних положень (правил), вчити школярів домовлятися, приймати точку зору іншої людини тощо. Можна виділити низку продуктивних завдань, які стимулюють пізнавальну діяльність учнів і фактично підтверджують їх в якості суб'єктів власної діяльності. Серед таких завдань доцільно виділити:

- формулювання питань за темою уроку;
- складання завдань на обрану тему;

- вибір завдань із низки запропонованих для практики розвитку навичок чи вмій.

Подібні навчальні завдання ще не отримали широкого застосування в педагогічній практиці, але вони суттєво стимулюють пізнавальну діяльність учнів і цілком доступні для учнів початкової школи. Потрібно наголосити на суттєвих перевагах підручника нового типу при використанні його для відбору навчального матеріалу до уроку, створення проблемних ситуацій при вивченні нового матеріалу, формуванні пізнавальної мотивації молодших школярів у виборі форм організації пізнавальної діяльності на уроці (Чекіна, 2005).

Новітні підручники для початкової школи, що є взірцем сучасної технології навчання і розвитку, дають можливість учителю побудувати індивідуальний сценарій організації педагогіки партнерства на уроці. Враховуючи вищесказане, можна стверджувати, що сучасний урок у початковій школі будується не за задалегідь визначеною схемою, а має гнучку структуру. Тому підручник прогнозує діяльність учнів, спрямовану на розв'язування певних навчальних завдань.

За системно-діяльнісним підходом процес побудови уроку має суттєві відмінні ознаки щодо типології та структури навчального заняття. Зокрема, повинні бути такі структурні компоненти сучасного уроку:

- існування проблеми в подачі нового матеріалу (освітній процес шляхом відкриття нових знань);
- створення ситуацій, коли дитина усвідомлює нестачу знань, задля самостійного пошуку нових знань;
- формулювання мети і завдань уроку за схемою: згадати – дізнатись – вивчити;

- моделювання досліджуваного процесу;

- комунікація з іншими учнями з метою вирішення існуючої проблеми, яку неможливо досягти самостійно (Пехота, 2001).

Узагальнюючи характеристики сучасного уроку в початковій школі, слід зазначити, що урок у сучасній інтерпретації – це пошук нового (як нового змісту, так і нових способів його розуміння), самопізнання нового, його розуміння і практичне застосування. Начальний процес у початковій школі здійснюється завдяки спільній діяльності дітей і вчителів, що дає дитині досвід моральної поведінки в групі і самостійної інтелектуальної діяльності, безцінний досвід самовизначення, вибору і самореалізації.

Висновки. Трансформація сучасного освітнього процесу у контексті вимог концепції «Нова українська школа» зумовлює модернізацію освітньої діяльності у закладах загальної середньої освіти I ступеня (ЗЗСО I ст.). Процес всебічного розвитку молодших школярів реалізується завдяки застосуванню системно-розвиваючого, естетичного та аксіологічного компонентів. Фундаментальним серед них є аксіологічний або ціннісно-змістовий компонент, що пов'язано зі зміною ставлення до знань та до навчального процесу загалом. Начальний процес у початковій школі здійснюється завдяки спільній діяльності дітей і вчителів, що дає дитині безцінний досвід моральної поведінки в групі, самостійної інтелектуальної діяльності, самовизначення, вибору і самореалізації. Сучасний урок розглядається як пошук нового змісту, самопізнання нового, його розуміння і практичне застосування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Варіативність уроку в сучасній школі: навч. посіб. / К.М. Гнездлова та ін. Черкаси: Вид-во ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2007. 188 с.
2. Васильєва Д.В. Методологічні засади реалізації аксіологічного підходу до навчання математики в школі. *Український педагогічний журнал*. 2016. № 2. С. 42-49.
3. Митник О.Я. Теоретико-методологічні засади побудови навчання у ЗНЗ як цілісного творчого процесу. *Рідна школа*. 2012. № 10. С. 56-60.
4. Михайлова Л.М. Естетично ціннісний розвиток особистості в навчально-виховному просторі закладу освіти: теорія і практика. Харків: «Точка», 2018. 248 с.
5. Нестеренко М.М. Теоретичні засади професійної підготовки майбутніх учителів до моделювання уроку в умовах реформування початкової освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 69. Т. 3. С. 59-64.
6. Пехота О.М. Освітні технології: навчально-методичний посібник. К.: А.С.К., 2001. 256 с.
7. Савченко О.Я. Початкова освіта в контексті ідей нової української школи. *Рідна школа*. 2018. № 1-2. С. 3-7.
8. Ціннісні орієнтири сучасної української школи. *Міністерство освіти і науки України*: веб-сайт. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Serpneva%20conferentcia/2019/Presentasia-Roman-Stesichin.pdf> (дата звернення: 26.07.2021).
9. Чекіна О.Ю. Нестандартні уроки у початковій школі: методичний посібник для вчителів. Х.: «Скорпіон», 2005. 96 с.

REFERENCES

1. Variatyvnist' uroku v suchasniy shkoli [Lesson variability in a modern school]: navch. posib (2007). / K.M. Hnezdilova ta in. Cherkasy: CHNU imeni Bohdana Khmel'nyts'koho, 188 p. [in Ukrainian].
2. Vasyl'yeva D.V. (2016). Metodolohichni zasady realizatsiyi aksiolohichnoho pidkhodu do navchannya matematyky v shkoli [Methodological bases of realization of the axiological approach to teaching mathematics at school]. Ukrayins'kyu pedahohichnyy zhurnal, Nr 2, pp. 42-49. [in Ukrainian].
3. Mytnyk O.YA. (2012). Teoretyko-metodolohichni zasady pobudovy navchannya u ZNZ yak tsilisnoho tvorchoho protsesu [Theoretical and methodological principles of building education in CEE as a holistic creative process]. Ridna shkola, Nr 10, pp. 56-60 [in Ukrainian].
4. Mykhaylova L.M. (2018). Estetychno tsinnisnyy rozvytok osobystosti v navchal'no-vykhovnomu prostori zakladu osvity: teoriya i praktyka [Aesthetically valuable development of personality in the educational space of an educational institution: theory and practice]. Kharkiv: «Tochka», 248 p. [in Ukrainian].
5. Nesterenko M.M. (2020). Teoretychni zasady profesynoyi pidhotovky maybutnikh uchyteliv do modelyuvannya uroku v umovakh reformuvannya pochatkovoyi osvity [Theoretical bases of professional preparation of future teachers for modeling of a lesson in the conditions of reforming of primary education]. Pedahohika formuvannya tvorchoyi osobystosti u vyshchii i zahal'noosvitniy shkolakh, Nr 69, pp. 59-64 [in Ukrainian].
6. Pyekhota O.M. (2001). Osvitni tekhnolohiyi [Educational technologies]: navchal'no-metodychnyy posibnyk. K.: A.S.K. 256 p. [in Ukrainian].
7. Savchenko O.YA. (2018). Pochatkova osvita v konteksti idey novoyi ukrayins'koyi shkoly [Primary education in the context of the ideas of the new Ukrainian school]. Ridna shkola, Nr 1-2, pp. 3-7 [in Ukrainian].
8. Tsinnisni oriyentyry suchasnoyi ukrayins'koyi shkoly [Values of the modern Ukrainian school] (2019). Ministerstvo osvity i nauky Ukrayiny: veb-sayt. URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/Serpneva%20conferentcia/2019/Presentasia-Roman-Stesichin.pdf> [in Ukrainian].
9. Chekina O.YU. (2005). Nestandartni uroky u pochatkoviy shkoli [Non-standard lessons in primary school]: metodychnyy posibnyk dlya vchyteliv. KH.: «Skorpion», 96 p. [in Ukrainian].